

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СУЧАСНОГО ВИПУСКНИКА – ШКАЛА КВАЛІФІКАЦІЙ

В статті проводиться огляд питань пов'язаних із конкурентоспроможністю випускника ВНЗ з позицій кваліфікація-компетенція.

The paper contains the review of issues related to the competitiveness of graduates from the point of qualification-competence.

Ключові слова: конкурентоспроможність, національна рамка кваліфікацій, кваліфікація, компетенція.

Keywords: competitiveness, National Qualifications Framework, qualification, competence.

Для Вищої школи України сучасною актуальною проблемою є розробка та імплементація національної рамки кваліфікацій. Саме проходження особою етапів таких освітніх «щаблів» має за кінцеву мету підготовку для ринку праці кваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця.

До того ж в останні роки ми є свідками значних перебудов у сфері освіти України, як то: підготовка нового Закону України “Про вищу освіту”, створення та впровадження Національної рамки кваліфікацій (НРК), запровадження і підготовка вузами Додатку до диплому європейського зразка (Diploma Supplement).

На розробку самої шкали та шляхів її імплементації не шкодують кошти ані державні органи, ані Міжнародні організації через систему грантових програм: Темпус, Еразмус тощо. Слово “кваліфікація” останнім часом стало дуже популярним в різноманітних публікаціях та документах, що стосуються реформування освіти в Україні [7]. Крім того, досить гучним стає відчуття бізнесом дефіциту кваліфікованих кадрів.

Постановою Кабінету Міністрів від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» затверджено НРК та рекомендовано центральним органам виконавчої влади, установам та організаціям, що беруть участь у реалізації державної політики у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудоких відносин, об'єднанням роботодавців, професійним спілкам, іншим заінтересованим соціальним партнерам використовувати цю шкалу кваліфікацій у практичній діяльності. Цією ж Постановою рекомендовано розробити план заходів із впровадження НРК у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудоких відносин [6].

Впровадження НРК виправдано тим, що в країні:

- швидкими темпами вводяться європейські стандарти та принципи забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців;
- ринок і міграційні процеси вимагають гармонізувати національне і міжнародне визнання кваліфікацій, здобутих в Україні;

- актуальною є налагодження ефективної взаємодії між сферою освітніх послуг та ринком праці;
- необхідна гармонізація норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин.

Зазначимо, що НРК розроблена з урахуванням Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.) та Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя (2008 р.) [1, 5], тобто ВНЗ має надати випускнику такі кваліфікації та компетентності, щоб він був конкурентоспроможним на ринку праці одразу після закінчення освіти, і до того ж здатним до навчання протягом життя.

Метою даної статті є висвітлення конкурентоспроможності сучасного випускника через призму імплементації національної рамки кваліфікацій за вектором кваліфікація-компетентність.

Зазначимо, що поняття *конкурентоспроможності випускника-фахівця* практично не розроблено у вітчизняній педагогіці. Тому саме НРК створює умови для розробки галузевих рамок кваліфікацій; професійних стандартів і кваліфікацій; а головне, освітніх стандартів і кваліфікацій, що й дадуть базис для формування цього визначення і його характеристик.

Шкала кваліфікацій здатна не лише чітко визначити рівень компетентностей та позицію працівника на ринку праці, а й є своєрідним зв'язуючим ланцюжком між вищою освітою та суспільством. Зокрема, через підготовку не-університетських викладачів (non-university teachers), через розвиток співпраці із підприємствами, через розвиток навчання протягом життя. У Західній Європі чітко працюють всі ці кути трикутника знань (освіта-інновації-дослідження), в Україні, на жаль, це все ще знаходиться на ембріональному етапі.

Зупинимось на деяких розбіжностях у тлумаченні основних термінів, які супроводжують імплементацію НРК, і спробуємо дати власне бачення (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна характеристика основних термінів, які супроводжують імплементацію НРК

Категорія	Тлумачення згідно НРК України [1, 5-6]	Європейське тлумачення*	Авторське синергетичне тлумачення
1	2	3	4
<i>кваліфікація</i>	офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважений компетентний орган встановив, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) за заданими стандартами	будь-який ступінь, звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує, що визначені результати навчання досягнуті, зазвичай в результаті успішного завершення визнаної програми	рівень підготовки випускника за заданими стандартами, що базується на певному наборі знань та компетенцій набутих для роботи в певній сфері господарства

1	2	3	4
<i>кваліфікаційний рівень</i>	структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня	встановлена і описана в кваліфікаційних рамках сукупність вимог до компетенцій працівників, диференційована за параметрами знань, умінь, складності, нестандартності трудових контекстів, відповідальності і самостійності.	Позиція кваліфікації випускника у НРК
<i>компетентність/ компетентності</i>	здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості	комбінація знання, навичок і ціннісних відношень в залежності від контексту	динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, в яких випускник повинен бути обізнаним і мати практичний досвід роботи
<i>інтегральна компетентність</i>	узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності	форма оцінки, яка дозволяє визначити компетентність як підсумок кваліфікаційної підготовки	Комплекс набутих реалізаційних здатностей особи до ефективної діяльності одразу після закінчення ВНЗ
<i>автономність відповідальність</i>	здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності	самомотивація, встановлення особистих цілей, планів, управління проектами, стратегій для вирішення проблем.	самостійність, активність і креативність у вирішенні виникаючих проблем та завдань із подальшим розумінням результатів своєї діяльності
<i>знання</i>	осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні)	Знання поділяються на практичні і теоретичні	все те, що допомагає випускнику раціонально організувати свою діяльність і вирішувати різні проблеми, що виникають в процесі діяльності

1	2	3	4
<i>комунікація</i>	взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності	здатність передавати та приймати інформацію для роботи у групі, колективі	вміння ставити запитання і чітко формулювати відповіді на них, сприймати і обговорювати проблеми, коментувати, публічно аргументувати свою думку; здатність адаптувати свої висловлювання до можливостей сприйняття інших учасників комунікативного процесу.
<i>результати навчання</i>	компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання	це набір знань, умінь та / або компетенцій, освоєних людиною, які він / вона може продемонструвати по завершенні навчання. Формулювання результатів навчання показує, що випускник повинен знати, розуміти і робити по завершенні навчання	той формальний набір знань, які випускник набув протягом перебування на навчанні
<i>уміння</i>	здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем.	Здатності: когнітивні (пов'язані з використанням логічного, інтуїтивного і творчого мислення) та практичні (ручна праця і використання методів, матеріалів та інструментів)	Здатність використати набуті знання та досвід на вирішення поставленої в рамках кваліфікації задачі – реальний рівень результатів навчання

*Із документів робочої групи Болонського процесу, присвячених запровадженню Рамки кваліфікацій ЄПВО (FQ ENEA), зокрема [8-10].

Треба відмітити, що НРК може слугувати для ВНЗ своєрідною запорукою забезпечення внутрішньої та зовнішньої якості, особливо в рамках входження до Болонського процесу. Адже саме НРК у своїй реалізації передбачає запровадження зовнішнього оцінювання якості випускника (його кваліфікацій) як ринком самим по собі, так і певними центрами-агенціями під егідою асоціацій підприємців.

Останнім часом перед багатьма ВНЗ України в рамках інтеграції до Болонського процесу постало питання підготовки Додатків до диплому Європейського зразка. Додаток до диплома є відповіддю на сучасні виклики в сфері освіти, він сприяє мобільності фахівців і доступу громадян до можливостей навчання протягом життя. Це сприяє прозорості в сфері вищої освіти і справедливому, обґрунтованому рішенню про присудження і визначення кваліфікації випускника. Він також враховує швидкі

зміни в кваліфікації (компетентностях) випускника, а звідси і робить його резюме більш конкурентоспроможним на ринку праці. Для випускника Додаток до диплома надає опис його академічної кар'єри і компетенцій, придбаних протягом періоду навчання у ВНЗ, тобто робить більш об'єктивним опис досягнень і компетенцій, більш спрощеним доступ до можливостей роботи або подальшого навчання за кордоном, а також сприяє кращому працевлаштуванню. Для ВНЗ Додаток полегшує академічне і професійне визнання випускника, тим самим збільшуючи прозорість кваліфікацій; підвищує реноме ВНЗ за кордоном та рейтинг конкурентоспроможності самого ВНЗ асортиментом компетенцій, яким установа навчає своїх студентів.

Структуру Додатку можна представити наступним чином:

1. Інформація щодо студента (апліканта)
2. Інформація щодо кваліфікацій
3. Інформація щодо рівня кваліфікації
4. Інформація щодо отриманих результатів
5. Інформація щодо функціональності кваліфікацій
6. Додаткова інформація
7. Сертифікація додатка до диплома
8. Інформація щодо національної системи вищої освіти

Саме пункт «Інформація про зміст та результати навчання» - є одним із складних моментів при підготовці зразку Додатку, оскільки новою задачею для ВНЗ є розробка переліку компетентностей випускника (Опис результатів навчання: *знання і розуміння; застосування знань і розуміння; формування суджень*). Справа в тому, що кадровий ринок постійно змінюється. Особливо ці зміни відчутні, якщо порівняти перелік здатностей випускника із радянських часів та його колеги – випускника нинішньої системи освіти. Також має бути перехід від кваліфікаційної характеристики професії до конкретної кваліфікації працівника. У Додатку до диплому має бути наведений опис результатів навчання (у стислому вигляді) із зазначенням типів професійних завдань відповідної галузі, які повинен бути здатним вирішувати випускник, якому присвоюється кваліфікація.

За походженням кваліфікації поділяються на:

- 1) освітні (надаються освітянами на основі освітніх стандартів),
- 2) професійні (надаються роботодавцями на основі професійних стандартів) [3].

Отже, при розробці переліку компетенцій випускника, ми маємо чітко розмежувати освітянський рівень і те, що спеціалісту може дати (навчити) ринок праці. При цьому доцільно посилатись на знання, уміння та типи професійних завдань, які передбачені для відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня у затвердженому постановою Кабінету міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65 «Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)». Однак, позиції цього документу мають актуальність на рівні 1998 року, і є не зовсім придатними для сучасних вимог до компетентностей випускників, які висуває ринок роботодавців. Старий підхід до кваліфікацій відзначається своєю архаїчністю, централізацією, відсутність впливу

роботодавців, занадто значним подрібненням, що викликає «напливи» одних кваліфікацій на інші в рамках однієї спеціальності. Класичною основою при розробці позицій кваліфікацій випускника відповідної спеціальності є Лісабонська конвенція з визнання кваліфікацій вищої освіти в європейському регіоні 1997 року, яка є ратифікованою Парламентом України і яка визначає кваліфікацію – як будь-який ступінь, звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує *успішне* закінчення відповідної програми з вищої освіти. За проектом Тюнінг Європейської Комісії, компетентності визначаються як динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою / навчальною програмою. І саме компетентності покладені у основу кваліфікації випускника, і їх успішне оволодіння забезпечить те, що називається кваліфікацією у НРК і те, що зробить випускника конкурентоспроможним на ринку праці. Хоча, це вельми суперечить розповсюдженому розумінню кваліфікації як здатності особи виконувати завдання і обов'язки певного виду діяльності.

Тож, питання постає у розробці переліку компетентностей для кожного напряму підготовки та спеціальності і подальшого зазначення цього набору у Додатку до Диплому, що по-суті є новим для вузів України.

Однією з характерних рис концепції компетентності випускника є підвищення ролі суб'єкта в соціальних перетвореннях і вдосконалення здатності його зрозуміти динаміку процесів розвитку і впливу на їх перебіг [4]. Однією із основних компетентностей випускника є - *придатність до працевлаштування (Employability)*. Сутність концептуальних вимог до професійної компетентності зводиться до розширення знань, умінь і навичок, необхідних безпосередньо для підвищення продуктивності праці, і рівня конкурентоспроможності індивіда серед конкурентів - пошукачів робочого місця на ринку праці. Тобто від ВНЗ вимагається перехід від понять про суто трудові, виробничі знання, уміння і навички до загального набору багатосторонніх знань, умінь і навичок, в тому числі необхідних для охорони і поліпшення здоров'я, демографічного розвитку, збереження та розвитку традицій і культури, раціонального використання природних ресурсів, захисту навколишнього середовища та зниження екологічного ризику для виконання активної громадянської ролі та конкурентоспроможності на ринку праці. Це означає всебічність врахування інтересів індивіда і підтримку його в процесі розвитку.

В загальному розумінні конкурентоспроможність – це здатність певного об'єкта або суб'єкта перевершити конкурентів у заданих умовах. Ми маємо орієнтуватися на те, що конкурентоспроможність випускника – це сукупність особистісних і професійних характеристик, що забезпечують переваги даного випускника з точки зору його успішної соціалізації. Якщо ж сумістити підхід Котлера до конкурентоспроможності товару [2], яку споживач оцінює з точки зору своїх потреб і повноти їх задоволення, прагнучи максимізувати ступінь своєї загальної задоволеності. Так, ми можемо запропонувати розглядати конкурентоспроможність випускника – як певний набір компетенцій (професійних і особистісних) в рамках кваліфікації, які відповідають

потребам працедавців і максимізують корисність від діяльності такого фахівця на зростання прибутку чи забезпечення певного соціального внеску, з врахуванням рейтингової позиції ВНЗ, який він закінчив (рис.1).

Рис. 1. Фактори формування конкурентоспроможності випускника

Таким чином, ми дійшли стику двох пластів:

➤ по-перше, поняття конкурентоспроможності майбутнього фахівця підводить до найбільш складної проблеми: які ж здібності, характеристики, якості, знання та вміння забезпечують, а ще краще гарантують, конкурентоспроможність фахівця - випускника вузу;

➤ по-друге, знаючи вимоги ринку і цей набір компетенцій, ВНЗ має спрямувати і акцентувати підготовку фахівців саме на цьому, в подальшому прописавши це чітко у Додатку до диплому.

Бо саме те, що зможе прочитати роботодавець у переліку компетенцій Додатку до диплому випускника, майже на 50% і визначить майбутнє фахівця. До того ж, конкурентоспроможність випускника вузу є показник, що дозволяє зробити висновки про конкурентоспроможність й самого ВНЗ в цілому.

Отже, академічна кваліфікація та НРК є надзвичайно важливими із точки зору зрозумілості системи кваліфікацій вищої освіти в рамках Болонського процесу. Конкурентоспроможна професійна компетентність випускників вузів на ринку праці у світлі міжнародних вимог може бути досягнута за умови суттєвих перетворень самої системи вищої професійної школи, зокрема через розробку навчальних програм для забезпечення нових компетентностей (а, звідси, й кваліфікацій) згідно НРК.

Література

1. Концептуальні засади розроблення національної рамки кваліфікацій / В. Луговий // Вища школа. - 2010. - №9. - С. 15-24.
2. Котлер Ф. Основы маркетинга. - СПб.: Литера плюс, 1994. – 657 с.
3. Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Б., Неудахина Н.А. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов (часть 2). – Барнаул : Издательство Государственного Университета, 2002. - 146 с.
4. Мошкович Л.И., Новачук А.В. Формирование оценки конкурентоспособности выпускника вуза // Управление общественными и экономическими системами. – 2006. - № 2. – 6 с.
5. Національна рамка кваліфікацій: розуміння і реалізація / В. Луговий, Ж. Таланова // Проф.-техн. освіта. - 2010. - № 1. - С. 5-9.
6. Постанова Кабінету Міністрів від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» // URL: <http://document.ua/prozatverdzhennja-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacii-doc81930.html>
7. Рашкевич Ю. М. Кваліфікація: як ми її розуміємо? // URL: <http://vnz.org.ua/statti/1782-kvalifikatsija-jak-my-yiyi-rozumiamo>
8. Explaining the European Qualifications Framework for Lifelong Learning // URL: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/eqf/brochexp_en.pdf
9. Quality Assurance Tools for the Management of Internationalization. – Mohyliv-Podilskyi - Kyiv: Hoverla–CEL, 2011. – 200 p.
10. The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework // URL: http://eurex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_394/l_39420061230en00100018.pdf